

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

ДЕМЧЕНКО Олена Петрівна

УДК 132: 371.2

**ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ
КЛАСІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО СТВОРЕННЯ
ВИХОВНИХ СИТУАЦІЙ**

13.00.04 – „Теорія і методика професійної освіти”

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Вінниця -2006

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України, м. Вінниця.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Тарасенко Галина Сергіївна,
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського,
кафедра педагогіки і методики початкового навчання,
завідувач, м. Вінниця.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, академік АПН України
Бех Іван Дмитрович,
інститут проблем виховання АПН України,
директор, м. Київ;

кандидат педагогічних наук, доцент
Каплінський Василь Васильович,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
доцент кафедри педагогіки, м. Вінниця.

Провідна установа: Київський національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, кафедра педагогіки і методики
початкового навчання, Міністерство освіти і науки України.

Захист відбудеться „7” лютого 2006 року о „14” годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, 2-й поверх, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21100.)

Автореферат розіслано „____” січня 2006 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.М. Коломієць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Гуманізація системи освіти, перехід від авторитарно-директивної педагогіки до особистісно зорієнтованого навчання та виховання ставить нові, більш високі вимоги до реформування професійно-педагогічної підготовки вчителів школи 1-го ступеня, її подальшого оновлення та вдосконалення.

Орієнтація на нові гуманістичні парадигми освіти поглиблює суперечності між суспільними вимогами до професійної готовності вчителя початкової школи та фактичним рівнем його підготовки, стан якої не дозволяє оперативно реагувати на зміни в навчально-виховній сфері. Вища педагогічна школа поки що не стала транслятором культуротворчих підходів до освітнього процесу. Натомість досить поширені прагматизація мислення педагогів, абсолютизація знань, переобтяження педагогічного процесу дидактичними аспектами, відсунення на другий план духовно-культурних основ педагогічної освіти. Тому випускники ВНЗ більше підготовлені до виконання обов'язків учителя-предметника, ніж до реалізації виховних функцій.

Професійна готовність майбутніх учителів початкових класів до організації виховної роботи знижується наявністю стереотипів у діяльності викладачів ВНЗ, зокрема, прагненням будувати педагогічний процес на авторитарних засадах, невизнанням можливості рівноправної взаємодії викладачів і студентів, гіперболізацією контролю. Як наслідок, молоді вчителі переносять ці зразки у власну систему педагогічної діяльності. Вони часто не готові до організації виховного процесу на гуманістичній основі, до забезпечення природовідповідного саморозвитку особистості дитини.

Суттєвим недоліком в організації педагогічної освіти у ВНЗ можна вважати переважно теоретично-репродуктивний рівень підготовки майбутніх учителів початкових класів. У частини студентів спостерігається невміння проектувати різні ланки виховного процесу, моделювати педагогічну взаємодію, передбачати ймовірні труднощі, мобільно реагувати на непередбачувані обставини, діагностувати рівень вихованості школярів, урахувати їхні індивідуальні особливості тощо. Наслідком цього є відсутність психологічного забезпечення й знеособленість виховного процесу, нездатність педагогів до розв'язання оновлених виховних завдань, творчого впровадження інноваційних виховних систем і технологій, прогресивних методик, а відтак безсистемність, формалізм, шаблонність і заорганізованість виховної роботи, зведення її до масових одноманітних форм, домінування вербальних методів виховання в практичній діяльності вчителів.

Одним із недоліків у підготовці вчителя початкових класів до реалізації виховних функцій є його недостатня налаштованість на особистісну орієнтацію виховної взаємодії з вихованцями. Важливе місце має належати методу створення виховних ситуацій, який у теорії поки що обґрунтовано недостатньо, а тому на практиці не набув широкого використання.

Проблема фахової підготовки вчителя до професійної діяльності у вітчизняній педагогіці вивчається достатньо активно. В контексті нашого дослідження особливого значення набувають філософсько-методологічні засади формування готовності вчителя до виховної діяльності (В.Андрущенко, С.Гончаренко, І.Зязюн,

М.Євтух, П.Таланчук та ін.); основні положення психології про особливості праці вчителя (Г.Балл, І.Бех, П.Гальперін, М.Дьяченко, Л.Кандилович, О.Киричук, Н.Кузьміна, О.Леонтєв, Д.Мойсеєнко, Д.Ніколенко, В.Семиченко, В.Шадриков та ін.); вивчення специфіки формування особистості вчителя в процесі загальнопедагогічної (О.Абдуліна, А.Бойко, В.Бондар, Р.Гуревич, Л.Кондрашова, О.Мороз, Н.Мойсеюк, Н.Ничкало, В.Сагарда, М.Сметанський, І.Шапошнікова та ін.) та теоретично-практичної (О.Дубасенюк, А.Капська, О.Коберник, Б.Кобзар, Л.Міщик, Г.Троцько, Н.Щуркова, М.Фіцула та ін.) підготовки до виховної діяльності; інтеграції загальної та професійної освіти (М.Берулава, І.Козловська, Ю.Тюнніков та ін.); формування творчої особистості майбутнього вчителя (Н.Гузій, В.Кан-Калик, Н.Кічук, В.Моляко, М.Поташник, В.Рибалка, С.Сисоева та ін.); культурологічні підходи до професійної підготовки вчителя (Т.Іванова, О.Пехота, О.Рудницька, Г.Тарасенко, Р.Хмелюк та ін.); практична підготовка студентів до виховної роботи зі школярами (Л.Бондарев, С.Бреус, В.Воробей, П.Думаєва, Л.Заремба, В.Каплінський, Г.Кіт, І.Коновальчук, В.Король, Ю.Красовицький, Л.Макарова, О.Отіч та ін.).

Відчутний інтерес становить зарубіжний досвід вивчення проблем готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності (Д.Аллен, Ч.Гайтскел, П.Драганов, Р.Клінке, Г.Сектодер, Ж.Трошнер та ін.).

Проте питання підготовки майбутніх учителів до особистісної орієнтації виховної діяльності вивчено недостатньо. В зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема створення необхідних умов для формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій у контексті реалізації особистісного підходу до вихованців.

З огляду на актуальність проблеми, її недостатню розробку в теорії та практиці професійної освіти, відсутність педагогічних технологій, спрямованих на її практичну реалізацію, було обрано тему дисертаційного дослідження „Формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною планів і програм науково-дослідницької діяльності кафедри педагогіки та методики початкового навчання Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського з проблеми “Підвищення ефективності підготовки вчителів початкових класів до навчально-виховної роботи з молодшими школярами” (протокол № 6 від 28.02.2001р.). Тему дисертації затверджено вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 7 від 28.03.2001р.) і погоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 6 від 18.06.2002р.).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів.

Предмет дослідження – методика формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій.

Мета дослідження – розробка, обґрунтування та експериментальна перевірка методики формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що якість професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій поліпшиться за умов:

- посилення виховної спрямованості викладання педагогічних дисциплін на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії;
- активізації дослідницької роботи студентів з оволодіння діагностикою вихованості учнів;
- залучення майбутніх учителів до створення виховних ситуацій у процесі проходження різних видів педпрактики;
- організації особистісно й професійно спрямованої самоосвіти студентів у процесі включення їх до позааудиторної роботи.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети та гіпотези було визначено **завдання** дослідження:

1. Уточнити сутність педагогічного феномена “виховна ситуація” та її місце в системі методів виховання.
2. Визначити критерії та рівні професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій.
3. Обґрунтувати педагогічні умови формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій.
4. Розробити та експериментально перевірити ефективність методики формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій.

Методологічну основу дослідження становлять: теорія розвитку особистості в контексті визнання її пріоритетності в умовах демократизації суспільства, основні положення теорії наукового пізнання та вивчення педагогічних явищ, положення про активність суб'єкта в пізнавальній діяльності, особистісно зорієнтований та діяльнісний підходи до формування професійної компетентності майбутнього педагога.

Теоретичні засади дослідження визначено основними положеннями теорії особистості про роль діяльності та спілкування в її формуванні (О.Балл, І.Бех, Л.Виготський, О.Запорожець, М.Каган, В.Кан-Калик, О.Киричук, О.Леонтьєв, Д.Ніколенко, В.Семиченко та ін.); про оновлення освітніх систем на основі принципів гуманізму, демократизації, педоцентризму, соціалізації, забезпечення активного саморозвитку особистості вчителя (В.Алфімов, Л.Григоренко, А.Бойко, Н.Бібік, С.Гончаренко, С.Єлканов, А.Капська, В.Паламарчук, О.Савченко та ін.); про розвиток творчої особистості (Л.Кондрашова, Н.Кічук, В.Моляко, В.Рибалка, С.Сисоєва, та ін.); концепцією педагогічної майстерності педагога як умови оптимізації педагогічного процесу (Є.Барбіна, І.Зязюн, О.Мороз, Н.Тарасевич та ін.); теорією управління педагогічним процесом (В.Бондар, В.Горова, В.Маслов, Н.Ничкало та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези використано адекватно авторському задуму **методи дослідження**. Теоретичні методи дослідження (аналіз, порівняння, класифікація та узагальнення наукових джерел із проблеми дослідження, наявних програм, посібників, підручників із педагогіки) дали змогу виявити наукові засади та сформувані власний погляд на проблему дослідження. Емпіричні методи дослідження (спостереження, опитування, аналіз

продуктів студентської творчості) сприяли вивченню стану проблеми в сучасній практиці педагогічної освіти. Педагогічний експеримент дав змогу перевірити ефективність розробленої методики формування готовності майбутніх учителів до створення виховних ситуацій. Кількісний та якісний аналіз, статистичні методи обробки одержаних результатів дослідження забезпечили достовірність результатів дослідно-експериментальної роботи.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалося протягом 2000-2005 років і складалось з трьох взаємопов'язаних етапів.

На **першому етапі** (2000-2001рр.) здійснено аналітичний огляд філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури з проблеми дослідження, визначено вихідні теоретичні положення, уточнено науково-понятійний апарат і конкретизовано завдання та методи дослідження, виокремлено критерії та рівні професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій, проведено констатувальний експеримент.

На **другому етапі** (2001-2003рр.) обґрунтовано педагогічні умови, розроблено й упроваджено методику формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій, проведено формувальний експеримент.

На **третьому етапі** (2003-2005рр.) перевірено ефективність розробленої методики формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій, проаналізовано та узагальнено результати дослідження, підведено загальні підсумки та сформульовано загальні висновки, оформлено кандидатську дисертацію.

Експериментальна база дослідження. Експериментальна робота здійснювалась на базі вищих педагогічних закладів освіти II-IV рівнів акредитації: Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського Вінницької області, Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу, Путивльського педагогічного коледжу імені Семена Руднева Сумської області, педагогічного коледжу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Глухівського державного педагогічного університету. Всього дослідженням було охоплено 930 студентів 1-го-5-го курсів.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження результатів дослідження полягає в тому, що:

- *уперше обґрунтовано педагогічні умови формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій, розроблено алгоритм поетапних дій студентів під час створення виховної ситуації;*

- *з'ясовано сутність поняття „професійна готовність до створення виховних ситуацій”;*

- *розроблено критерії та рівні професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій;*

- *поглиблено уявлення про психолого-педагогічні особливості методу створення виховних ситуацій і розроблено їх класифікацію;*

- *дістали подальшого розвитку положення щодо вдосконалення змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій в умовах вищого педагогічного навчального закладу освіти.*

Практичне значення дослідження полягає в розробці та апробації методики формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій у педагогічному процесі ВНЗ. Теоретичні положення, висновки дисертації можуть бути використані в процесі вдосконалення нормативних педагогічних дисциплін у ВНЗ II-IV рівнів акредитації, в практиці роботи вчителів початкових класів, у системі післядипломної освіти вчителів. Розроблена методика формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій **упроваджувалася** в навчально-виховний процес Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського (довідка № 255 від 23.08.2005р.), Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу (довідка № 01-07-148 від 01.08.2005р.), Путивльського педагогічного коледжу імені Семена Руднева (довідка № 393 від 23.08.2005р.), педагогічного коледжу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка № 147 від 21.09.2005р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 10/46 від 15.09.2005р.), Глухівського державного педагогічного університету (довідка № 1625 від 19.08.2005р.), Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту (довідка № 280 від 12.09.2005р.).

Вірогідність і аргументованість одержаних результатів забезпечувалася методологічною обґрунтованістю теоретичних положень дослідження; застосуванням комплексу методів дослідження, адекватних об'єкту, предмету, меті й завданням; оптимальною кількісною та якісною обробкою експериментальних даних, які реально відображають теоретичні та практичні аспекти проблеми; достатнім обсягом вибірки та її репрезентативністю; використанням сучасних статистичних методів обробки одержаних результатів.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні результати дослідження обговорювалися й дістали позитивну оцінку на міжнародних науково-практичних конференціях „Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми” (Вінниця, 2002); „Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти” (Київ, 2004); „Початкова школа на перехресті проблем” (Тернопіль, 2004); на Всеукраїнських науково-практичних конференціях „Актуальні проблеми формування творчої особистості вчителя початкових класів” (Вінниця, 2001); „Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості” (Київ, 2001); „Проблеми загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів” (Вінниця, 2002); „Педагогічні технології навчання, виховання і розвитку молодших школярів” (Переяслав-Хмельницький, 2003); „Актуальні проблеми підготовки учителя початкових класів із фахових методик у вищих педагогічних навчальних закладах” (Глухів, 2003); „Психолого-педагогічні проблеми підвищення якості підготовки педагогічних кадрів у ВНЗ: стан, проблеми, перспективи” (Чернівці, 2003); стали основою проведення 2-х регіональних науково-практичних конференцій „Сучасні вимоги до виховної діяльності вчителя початкових класів” (Вінниця-Глухів-Бар, 2004; Бар, 2005). Матеріали дослідження представлено на звітних конференціях, засіданнях кафедри педагогіки та методики початкового навчання Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (2000-2005р.р.); на педагогічних і методичних радах Барського гуманітарно-педагогічного

коледжу імені Михайла Грушевського (1999-2005р.р.); використовувались у виступах перед учителями початкових класів м. Бара та Барського району.

Публікації. Матеріали дисертаційного дослідження знайшли відображення в 12-ти одноосібних публікаціях автора, з них 6 у фахових журналах.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Основний зміст дисертації викладено на 198 сторінках. Робота має 10 таблиць, 21 рисунок, 17 додатків. Список використаних джерел становить 288 найменувань, з них 10 іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність проблеми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання та методологічну основу дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів дослідження; описано шляхи їхньої апробації, показано особистий внесок автора.

У першому розділі – „**Теоретико-методологічні основи проблеми дослідження**” – розкрито онтологію розвитку ідеї гуманізму та зміну вимог до професійної діяльності вчителя, визначено специфіку виховної взаємодії вчителя початкових класів відповідно до вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, проаналізовано праці з проблеми формування готовності майбутніх фахівців до виховної діяльності, розкрито основні напрями тлумачення сутності поняття „виховна ситуація”, визначено показники, критерії та рівні професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій.

Результати теоретичного аналізу засвідчують, що останнім часом у психолого-педагогічній літературі (І.Бех, О.Коберник, Н.Кузьміна, В.Кудрявцев, М.Левітов, В.Мерлін, Н.Назимов, М.Ященко та ін.) розкривається проблема впливу життєвих ситуацій на формування молодих поколінь. Обґрунтовуючи психолого-педагогічні засади особистісно зорієнтованого виховання та наукові технології його реалізації, дослідники значну роль відводять створенню виховних ситуацій, які тлумачать як проміжні мікроструктури суспільства у його оптимально розвинених моментах. Такі ситуації – це соціальні умови, які необхідно моделювати, спеціально створювати. Проте дитина не повинна відчувати штучності ситуації, а потрапляти в атмосферу людяності, гуманізму, де відсутній грубий примус. Виховні ситуації, що створюються в процесі здійснення особистісно зорієнтованого виховання, мають урахувати гідність і право дитини бути особистістю, спонукати її до самопізнання та самоактивності, впливати на свідомість і бути емоційно збагаченими.

У педагогічній літературі виховні ситуації відносяться до групи методів організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки школярів. На наш погляд, виховні ситуації – це спеціальна організація обставин, специфічно організовані педагогічні умови з метою виявлення чи формування в процесі життєдіяльності вихованців системи відповідних стосунків, певних якостей, переконань, ціннісних орієнтацій, способів моральної поведінки. Вивчення

наукового фонду виявило, що сьогодні не існує єдиної науково обґрунтованої класифікації виховних ситуацій.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про активізацію інтересу вітчизняних дослідників щодо проблеми формування готовності майбутніх учителів до виховної роботи. Однак поки що не існує єдиного підходу до визначення поняття „готовність до виховної діяльності”. Науковці обґрунтовують поняття “готовність до виховної діяльності” як фундаментальну цілісну, інтегративну властивість особистості, в якій виражено в єдності мотиваційні та процесуальні компоненти регуляції діяльності й поведінки вчителя-вихователя (П.Думаєва); як складне інтегральне утворення, багатовимірну систему, що включає мотиваційний, орієнтаційний, пізнавально-операційний, емоційно-вольовий, психофізіологічний, оцінювальний компоненти (Л.Кондрашова); як позитивне ставлення студентів до виховної діяльності, інтерес до неї, стійкість мотиву педагогічної діяльності, спрямованість на виховну діяльність; знання та уявлення про особливості виховної діяльності, вимоги до особистості вчителя-вихователя; володіння знаннями, вміннями, процесами аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення; самооцінку своєї виховної діяльності, рівня підготовки до неї та адекватність розв’язання професійних завдань (А.Капська). В науковому фонді обґрунтовано педагогічні умови формування готовності студентів до організації позаурочної діяльності школярів (Л.Заремба); розроблено особливості формування готовності студентів вищого педагогічного навчального закладу проектування організаційних форм виховної діяльності (О.Безпалько); з’ясовано сутність поняття “готовність студентів до виховання молодших школярів” (В.Васенко); виокремлено структуру практичної готовності студентів до виховної роботи з молодшими школярами, яка включає інтерес, практичну спрямованість на розв’язок виховних завдань, фонд дійових знань і навичок, професійно необхідні якості особистості вихователя (педагогічне мислення, його критичність, гнучкість і швидкість, креативність) (Г.Кіт) тощо.

З урахуванням наявних підходів щодо трактування означеного феномена нами обґрунтовано поняття „професійна готовність учителя початкових класів до створення виховних ситуацій” як складову загальної готовності майбутніх учителів початкових класів до організації виховного процесу в цілому, як складне професійно-особистісне утворення, що включає усвідомлення студентами пріоритетності виховної діяльності як емоційної особистісно зорієнтованої взаємодії (аксіологічний компонент), виховну компетентність (гносеологічний компонент), створення особистісного професійного ідеалу як мети виховної діяльності в процесі професійно зорієнтованої творчої діяльності (акмеологічний компонент), сформованість умінь і навичок діагностування, проектування, моделювання (праксеологічний компонент), узагальнювального самооцінювання та самовдосконалення власної виховної діяльності (рефлексивний компонент).

На основі встановлених критеріїв професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій (якість гносеологічно-аксіологічної підготовки, якість проєктивно-конструктивної діяльності, якість інноваційної інструментально-технологічної діяльності, якість оцінно-рефлексивної діяльності) та їхніх показників було виокремлено шість рівнів професійної готовності вчителя початкових класів до створення виховних ситуацій:

1. Індиферентний (невизначений) рівень відповідає майже цілковитій відсутності визначених показників. Для студентів такого рівня є характерними: негативна мотивація до вибору педагогічної професії, незнання сучасних виховних парадигм і особливостей виховної діяльності вчителя початкових класів, неусвідомлення професійного ідеалу, відсутність потреби в професійному самовдосконаленні, невміння моделювати виховну взаємодію та діагностувати виховну роботу, значні утруднення у встановленні контакту з колективом дітей і окремими учнями, нездатність до самоконтролю, неадекватність самооцінки.

2. Початковий (природний) рівень переважає в студентів, яким властиве пасивне ставлення до виховної діяльності вчителя початкових класів, невизначеність ціннісних установок і орієнтирів, фрагментарність знань щодо сутності гуманістичних парадигм, специфіки виховної роботи з молодшими школярами, слабка уявлення про професійний ідеал і шляхи самовдосконалення, відсутність навичок планування, моделювання, організації педагогічної взаємодії, переважно поверхові самооцінка і самоаналіз.

3. Елементарний (пробний) рівень є характерним для студентів із позитивно-пасивним ставленням до виховної діяльності вчителя початкових класів, поверховими знаннями сутності гуманістичних виховних концепцій і особливостей виховних функцій, слабкою сформованістю ціннісних установок та професійного ідеалу, початковими вміннями планування й організації виховної взаємодії, визначення шляхів самовдосконалення, самоконтролю, самооцінки та самоаналізу.

4. Достатній (репродуктивний) рівень умовно об'єднує студентів із переважно позитивним ставленням до організації виховного процесу з молодшими школярами, усвідомленням його необхідності як одного з найважливіших напрямів діяльності вчителя початкових класів у контексті гуманістичних парадигм; наявністю потреби у самовдосконаленні, розширенні кругозору; достатньою сформованістю вмінь моделювати виховну взаємодію, добирати засоби впливу на емоційну сферу школярів, передбачати ймовірні труднощі, реалізовувати виховні проекти, адекватно оцінювати свою педагогічну компетентність, контролювати себе, критично аналізувати результати виховної роботи, намічати шляхи самовдосконалення. Проте практична діяльність цієї групи студентів має переважно репродуктивний характер, нові, нестандартні ситуації, що виникають у реальному виховному процесі, викликають у них певні утруднення.

5. Високий (творчо-конструктивний) рівень характеризує студентів, яким притаманне активно-дійове ставлення до виховної діяльності у початкових класах, високий рівень сформованості виховної компетентності, свідоме розуміння значення виховання, його пріоритетності, творче ставлення до організації виховного процесу, усвідомлення професійного ідеалу та шляхів його досягнення, стійка потреба у професійному самовдосконаленні, самоосвіті; високий рівень сформованості вмінь моделювання, планування виховної роботи, передбачення труднощів, навичок самоконтролю і самоаналізу. В практичній діяльності прослідковується творчий характер. Студенти цього рівня здатні використовувати набуті теоретичні та методичні знання як у типових, так і в нестандартних ситуаціях.

6. Рівень професійного самотворення властивий студентам, які свідомо

й системно засвоїли методологічні основи, теорію й методику виховання; у них на високому рівні сформована професійна самосвідомість, гуманістичні ціннісні установки, орієнтири та вартості. У них закріпилась потреба та вміння творчого використання засвоєних виховних технологій і методик. Студенти оволоділи педагогічним інструментуванням на креативній основі, зорієнтовані на інноваційну діяльність. Таким студентам характерне вміння контролювати свої дії, адекватно оцінювати рівень власної фахової підготовленості. Спостерігається постійне активне прагнення студентів до самовдосконалення, до поглиблення методичних та теоретичних знань, до активної участі в науково-пошуковій роботі, конкурсах професійної майстерності. У них починає формуватись власний стиль професійної діяльності.

Діагностичне обстеження, проведене на констатувальному етапі експерименту, виявило: 7,6% студентів рівня професійного самотворення, 16,2% – високого (творчо-конструктивного), 36,2% – достатнього (репродуктивного), 18,5% – елементарного (пробного), 15,6% – початкового (природного), 5,9% – індіферентного (невизначеного) рівнів готовності до створення виховних ситуацій.

У другому розділі – **„Методика формування професійної готовності вчителя початкових класів до створення виховних ситуацій”** - розкрито методи та організацію дослідження, обґрунтовано педагогічні умови та методику формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій, проаналізовано результати її експериментальної перевірки.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та практики підготовки студентів у ВНЗ дали можливість теоретично обґрунтувати педагогічні умови, дотримання яких забезпечить поліпшення процесу формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій. До них належать:

- посилення виховної спрямованості викладання педагогічних дисциплін на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії;
- активізація дослідницької роботи студентів з оволодіння діагностикою вихованості учнів;
- залучення майбутніх учителів до створення виховних ситуацій у процесі проходження різних видів педпрактики;
- організація особистісно й професійно спрямованої самоосвіти студентів у процесі включення їх до позааудиторної роботи.

Реалізація виокремлених педагогічних умов формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій актуалізує пошук методики, яка б дозволила використати всі можливості для всебічного розвитку особистості студента. В основу такої методики покладено положення про структурно-функціональний взаємозв'язок усіх компонентів навчально-виховного процесу. При цьому ми виходили з того, що вона має забезпечувати формування визначених складових професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій та відповідно обіймати чотири етапи: змістово-ціннісний, професійно-педагогічного проектування та самовизначення, методичного становлення, узагальнювального коригування та самооцінки.

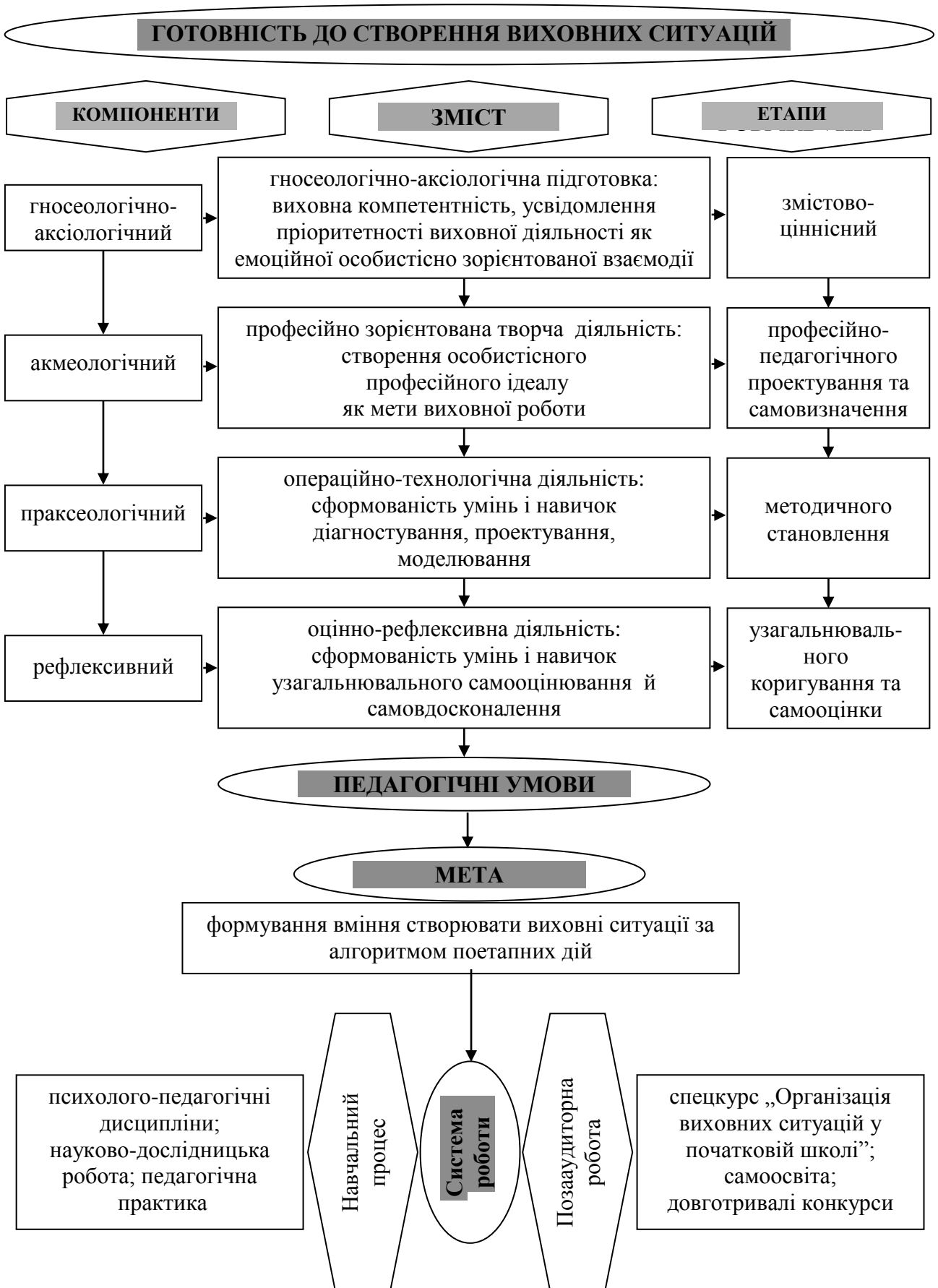

Рис.1. Організаційно-педагогічна модель формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій

З урахуванням теоретичних засад дослідження та визначених нами педагогічних умов, що забезпечують ефективність формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій, виявленого реального стану такої готовності стала можливою розробка педагогічно обґрунтованої та логічного побудованої організаційно-педагогічної моделі, яка є схематичним способом відтворення методики формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій (див. рис. 1).

Розробляючи організаційно-педагогічну модель, ми ставили завдання вдосконалити методику формування професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій в умовах ВНЗ II-IV рівнів акредитації. Важливим у такому підході є поетапне ознайомлення студентів із сучасною педагогічною теорією та новою методологією виховання, засвоєння сутності сучасних виховних технологій, формування в них потреби застосування цих технологій у власній педагогічній діяльності, вироблення необхідних для цього професійних якостей і навичок.

У межах організаційно-педагогічної моделі формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій було розроблено алгоритм поетапних дій студентів під час створення виховної ситуації, який включав модулі: теоретико-орієнтаційний, проєктивно-моделювальний, підготовчо-організаційний, реалізаційно-практичний, контрольньо-оцінювальний, систематизаційно-узагальнювальний.

Сутність формувального експерименту полягала в тому, що в експериментальних групах було реалізовано педагогічні умови та методику формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій. У контрольних групах навчальний процес було організовано традиційним способом, що характеризувалося стихійними особливостями реалізації виділених умов.

Важливе значення в експериментальній роботі щодо формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій має курс "Педагогіка", який покликаний закласти підвалини виховної компетентності й майстерності, дати поштовх до педагогічної творчості студентів. У змісті педагогіки було виокремлено питання, які мають безпосереднє значення для формування професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій, розкривають зміст і значущість виховання.

У зв'язку з тим, що в програмі з педагогіки недостатньо розкрито питання теорії організації виховного процесу в початковій школі, використання сучасних інноваційних технологій, методик та методів виховання, створення виховних ситуацій, важливе значення в реалізації організаційно-педагогічної моделі формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій відводиться спецкурсу "Організація виховних ситуацій у початковій школі". Програма складається з чотирьох концентрів, у основу яких покладено принципи систематичності, послідовності й наступності, інтегративності, оскільки кожен напрям базується на попередньому та інтегрує в себе попередній. Перша площина передбачає подальше формування аксіологічних координат і розширення виховної компетенції; друга – формування в свідомості

майбутніх учителів ідеального образу гуманного педагога-вихователя, власного професійного ідеалу, вироблення професійних якостей; третя – формування вмінь і навичок, необхідних безпосередньо у створенні виховних ситуацій; четверта – вироблення потреби та вміння регулювати й коригувати власну діяльність на рефлексивній основі з метою визначення рівня власної педагогічної майстерності, мети та етапів професійного самовдосконалення.

У процесі експериментальної роботи важливе значення відводилось гносеологічно-аксіологічній підготовці майбутніх фахівців, яка проходила на змістово-ціннісному етапі. Таку підготовку було спрямовано на засвоєння ними гуманістичних педагогічних цінностей, формування їхніх ціннісних орієнтацій та установок, вироблення стійкого інтересу до виховної діяльності, потреби займатися нею. Процес засвоєння професійно-педагогічних цінностей був пов'язаний із формуванням виховної компетентності. Важливим напрямом покращення гносеологічно-аксіологічної підготовки майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій є використання методичних прийомів і самостійних творчих завдань: визначень-асоціацій, схематизації, педагогічних плакатів, професійно зорієнтованих вербально-оцінних завдань, диспутів, написання рефератів, участь у науково-практичних конференціях тощо.

Поліпшенню підготовки майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій сприяла професійно зорієнтована творча діяльність студентів як складова загальної готовності до створення виховних ситуацій, оскільки формування особистості майбутнього вчителя початкових класів неможливе без проектування й усвідомлення власного ідеалу виховної діяльності. На етапі професійно-педагогічного проектування і самовизначення студентам пропонувалися самостійні творчі завдання, виконання яких сприяло формуванню ідеального образу педагога-вихователя, моделюванню стилю власної педагогічної діяльності, розвитку необхідних професійно-педагогічних якостей, здібностей: твори-роздуми, проєктивні портрети-асоціації, асоціативні пари тощо.

Операційно-технологічна діяльність студентів здійснювалась на виокремленому в організаційно-педагогічній моделі етапі методичного становлення. Роботу було спрямовано на вироблення у них необхідних умінь і навичок ефективного створення виховних ситуацій: планувати різні ланки виховного процесу, визначати загальну мету і завдання виховання молодших школярів, передбачати ймовірні труднощі, діагностувати рівень вихованості учнів, проектувати педагогічну взаємодію, моделювати умови успішного перебігу виховної ситуації, змістово наповнювати виховні ситуації, мобільно реагувати на непередбачені обставини, використовувати природні виховні ситуації, розробляти методичні прийоми (переконання, навіювання, схвалення), добирати засоби впливу на емоційну сферу вихованців, розробляти і реалізовувати заплановані форми та методи виховання, складати “технологічну карту” виховної ситуації, здійснювати самоаналіз проведених форм виховання та створених виховних ситуацій тощо.

Найбільш ефективно операційно-технологічна діяльність проходила під час проведення практичних занять із спецкурсу “Організація виховних ситуацій у початковій школі”, продовжувалася у процесі проходження студентами різних видів педагогічної практики. До результативних методів і прийомів операційно-технологічної діяльності відносимо: створення „технологічної карти” та „банку”

виховних ситуацій, аналіз виховних ситуацій, створення асоціативних портретів молодших школярів, “методичний аукціон”, “бюро виховних знахідок”, “кишеню виховних ідей”, “психолого-педагогічний консилиум” тощо.

Важливою складовою професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій є оцінно-рефлексивна діяльність, спрямована на професійне самопізнання, самовдосконалення, самоактуалізацію. Така робота організовувалась на етапі узагальнювального коригування і самооцінки, передбачала використання прийомів: створення концепції „Я – реальний” та „Я – ідеальний”, ситуації власного успіху „Я – успішний педагог”, ведення щоденника самопостереження, заповнення карти самоконтролю, проведення довготривалих конкурсів педагогічної майстерності тощо.

Формувальний експеримент засвідчив, що завдання творчого, пошукового і дослідного характеру, адекватні знанням і практичному досвіду студентів, забезпечують поступове підвищення рівня професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій.

Таблиця 1

Динаміка професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій %

Рівень сформованості	На початку експерименту		У кінці експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Рівень професійного самотворення	8,6	5,2	12,1	8,6
Високий (творчо-конструктивний) рівень	15,5	13,8	24,2	15,5
Достатній (репродуктивний) рівень	34,5	36,2	41,4	38,0
Елементарний (пробний) рівень	20,7	19,0	10,3	17,2
Початковий (природний) рівень	13,8	17,2	8,6	15,5
Індиферентний (невизначений) рівень	6,9	8,6	3,4	5,2

Усе вищевикладене дає підстави стверджувати, що розроблена методика формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій і спецкурс „Організація виховних ситуацій у початковій школі” разом із пропонованим інструментарієм становлять завершену організаційно-педагогічну модель, придатну не лише для впровадження в систему підготовки вчителів початкових класів у вищих педагогічних закладах освіти, а й для використання її в практичній діяльності вчителів, у системі безперервної педагогічної освіти.

Проведене дослідження дало змогу сформулювати такі **загальні висновки**:

1. Однією з важливих умов поліпшення підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації виховної роботи є вироблення у них потреби та вміння використовувати інноваційні виховні технології та методики, які б відповідали особистісно зорієнтованому підходу, враховували вікові та індивідуальні особливості молодших школярів, забезпечували їхнє самопізнання та самореалізацію. Таким є метод створення виховних ситуацій, який у теорії

обґрунтовано недостатньо, а відтак у роботі вчителів-практиків зустрічається досить рідко.

2. Системне запровадження виховних ситуацій якісно змінює педагогічний процес: учитель здійснює не прямий, а опосередкований вплив на учнів шляхом створення гуманного середовища, в якому вони виступають як активні суб'єкти виховного процесу. В ході дослідження було виявлено, що виховні ситуації мають поліфункціональний характер, є ефективними у формуванні будь-яких якостей особистості молодшого школяра: як у сфері пізнавально-креативного розвитку, так і у сфері її морально-етичного та художньо-естетичного становлення, є засобом самоорганізації та самовдосконалення. За нашими узагальненнями, створення виховних ситуацій – це один із методів організації діяльності та формування досвіду позитивної поведінки школярів, який полягає в спеціальній організації обставин, спеціальному створенні педагогічних умов, що стимулюють виявлення та розвиток у вихованців позитивних якостей, переконань і способів поведінки.

3. Традиційний поділ виховних ситуацій на природні та штучні (спеціально організовані); на уявні та реальні; виховні ситуації, в основі яких спільні дії (спільне планування, обговорення результатів спільної роботи) та дії, які передбачають певні стани учасників (довіра, конфлікт, успіх тощо); ситуації упізнавання, в яких дитина може продемонструвати свою унікальність, своєрідність, талановитість, інтереси; ситуації взаємодії кожного члена колективу з однокласниками в позиції підлеглості та керівництва; ситуації співпереживання, турботи, взаємодопомоги, ситуації морального вибору, ситуації успіху та ін. може бути доповнено такими видами: емоційно насичені, практично спрямовані, творчо зорієнтовані виховні ситуації; індивідуально особистісні та колективно зорієнтовані виховні ситуації.

4. Теоретичний та методологічний аналіз проблеми готовності до виховної діяльності дозволив нам виокремити основні компоненти професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій. До їх складу віднесено: аксіологічний (усвідомлення студентами пріоритетності виховної діяльності як емоційної особистісно зорієнтованої взаємодії), гносеологічний (виховна компетентність), акмеологічний (потреба та вміння творчого професійно-педагогічного проектування і самовизначення), праксеологічний (сформованість умінь і навичок діагностування, проектування, моделювання), рефлексивний (здатність до узагальнювального самовдосконалення та самореалізації) компоненти.

5. На констатувальному етапі дослідження було визначено критерії (якість гносеологічно-аксіологічної підготовки, якість проєктивно-конструктивної діяльності, якість інноваційної інструментально-технологічної діяльності, якість оцінно-рефлексивної діяльності), показники формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій та рівні її сформованості: індиферентний (невизначений), початковий (природний), елементарний (пробний), достатній (репродуктивний), високий (творчо-конструктивний) та професійного самотворення. Вивчення реального стану підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховної роботи у вищих педагогічних закладах освіти виявило переважаючі низьких рівнів готовності до

створення виховних ситуацій в учасників експерименту, що засвідчує їхню невідповідність до створення виховних ситуацій.

6. На подолання наявних недоліків у фаховій підготовці майбутніх учителів початкових класів було спрямовано експериментальне дослідження (формувальний експеримент), яке включало обґрунтування та створення педагогічних умов у навчально-виховному процесі ВНЗ: посилення виховної спрямованості викладання педагогічних дисциплін на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, активізація дослідницької роботи студентів з оволодіння діагностикою вихованості учнів, залучення майбутніх учителів до створення виховних ситуацій у процесі проходження різних видів педпрактики, організація особистісно й професійно спрямованого самовиховання й самоосвіти студентів у процесі включення їх до позааудиторної роботи.

7. Вивчення наявних у педагогічній теорії та практиці надбань дозволило розробити методику та організаційно-педагогічну модель формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій. Формування такої готовності відбувалося у чотири взаємопов'язані етапи: змістово-ціннісний, професійно-педагогічного проектування та самовизначення, методичного становлення, узагальнювального коригування та самооцінки. Поетапна підготовка майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій охоплювала цілісний педагогічний процес ВНЗ II-IV рівнів, що передбачало поступове ускладнення видів діяльності під час акцентування уваги на формуванні певного компонента, забезпечувало інтенсифікацію методів і прийомів.

8. Системоутворювальну роль у процесі реалізації методики відіграв спецкурс „Організація виховних ситуацій у початковій школі”, який був проміжною ланкою між засвоєнням знань із теорії та методики виховної роботи та їхнім практичним застосуванням в реальних умовах сучасної школи. Дослідженням встановлено, що засвоєння студентами спецкурсу „Організація виховних ситуацій у початковій школі”, крім головного завдання – сформувати у майбутніх учителів уміння створювати виховні ситуації, дає цінний побічний ефект – оволодіння технологією вивчення індивідуальних особливостей молодший школярів, формування навичок розроблення запитальників, тестів, умінь оперативного контролю, отримання зворотної інформації. Цьому сприяло створення програми і докладного методично-технологічного інструментарію спецкурсу.

9. Ефективним у процесі формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій було використання алгоритму як організації поетапних дій студентів під час створення виховної ситуації, який включав 6 модулів: теоретико-орієнтаційний, проєктивно-моделювальний, підготовчо-організаційний, реалізаційно-практичний, контрольньо-оцінювальний, систематизаційно-узагальнювальний.

10. Результати проведеного експериментального дослідження, а також їх подальша апробація на регіональних і всеукраїнських конференціях, у публікаціях підтвердили гіпотезу про високу ефективність методики формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій. Про це свідчать порівняльні дані вихідного (констатувального) і підсумкового (формувального) експериментів. За результатами прикінцевого етапу

дослідження, відбулися помітні позитивні зміни в рівнях професійної готовності студентів експериментальних груп до створення виховних ситуацій.

11. Результати дослідження дають підстави вважати, що вихідна методологія є правильною, визначені завдання реалізовано, мету досягнуто, покладені в основу гіпотези передбачення підтверджено. Сукупність одержаних наукових висновків має значення для теорії та практики підготовки студентів до організації виховної роботи у цілому і до створення виховних ситуацій зокрема.

Таким чином, у дисертації розглянуто теоретичні положення стосовно формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до виховної роботи та створення виховних ситуацій в умовах вищого педагогічного навчального закладу освіти, поглиблено уявлення про психолого-педагогічні особливості методу створення виховних ситуацій та їхнє місце в системі методів виховання; з'ясовано сутність, структуру, критерії та рівні професійної готовності вчителів початкових класів до створення виховних ситуацій; обґрунтовано педагогічні умови та розроблено методику формування у майбутніх вчителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій, експериментально перевірено ефективність запропонованих форм і методів навчання.

Водночас проведена експериментальна робота не вичерпує всіх аспектів формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій і не претендує на всебічне розкриття означеної проблеми. Зокрема, подальшого дослідження потребують як умови, так і методика формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій. Перспективним напрямом, на нашу думку, є подальше впровадження розробленої методики формування готовності майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій та спецкурсу в систему підготовки майбутніх фахівців у вищих педагогічних закладах освіти, використання її в діяльності вчителів, які працюють у школах України. Також було б доцільним вивчити проблему ефективності використання виховних ситуацій у педагогічному процесі сучасної початкової школи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Демченко О.П. Підготовка майбутніх учителів до створення ситуації успіху молодших школярів // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка і психологія. – Випуск 6. – Вінниця: РВВ ДПУ „Державна картографічна фабрика”, 2002. – С. 138-141.
2. Демченко О.П. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до творчого вибору методів виховання // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць / Ред.кол. Гузій Н.В. (відп. ред. та ін.). – К.: НПУ, 2001. – Вип.6. – С.114-122.
3. Демченко О.П. Підготовка майбутніх учителів у вищих навчальних закладах I-II рівня акредитації до особистісно зорієнтованого виховання дітей // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. Наук. пр. у 2-х час. – Ч.2 / Редкол. І.А.Зязюн та ін. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2003. – Випуск 3. – С.39-43.

4. Демченко О.П. Сучасні вимоги до виховної діяльності вчителя початкових класів у контексті гуманізації освітнього процесу // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка і психологія. – Тернопіль, 2004. – С.19-23.
5. Демченко О.П. Формування готовності вчителів початкових класів до виховання молодших школярів: аксіологічний підхід // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Педагогіка та психологія: Збірник наукових праць. – Чернівці, 2003. – С.11-19.
6. Демченко О.П. Формування у майбутніх учителів початкових класів уміння створювати виховуючі ситуації: інноваційний підхід // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. Наук. пр. у 2-х час. – Ч.2. / Редкол. І.А.Зязюн та ін. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002. – С.39-43.
7. Демченко О.П. Вимоги до виховної роботи в початковій школі в контексті гуманізації освітнього простору // Сучасні вимоги до виховної діяльності вчителя початкових класів: Матеріали регіональної науково-практичної конференції у 2-х частинах. – Бар-Вінниця-Глухів, 2004. – Випуск 1. – Ч. I. – С.122-127.
8. Демченко О.П. Виховні ситуації в системі методів виховання // Збірник матеріалів науково-практичної конференції Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Початкове навчання. – Випуск 3. – Вінниця, 2005. – С. 39-42.
9. Демченко О.П. Готовність учителя початкових класів до професійної діяльності: досвід дефінітивного аналізу // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – Випуск 5. – Глухів: ГДПУ, 2004. – С. 51-55.
10. Демченко О.П. Проблеми гуманізації виховного процесу в сучасній загальноосвітній школі // Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості: теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць. – Кн. II. – К., 2001. – С.187-194.
11. Демченко О. Створення виховуючих ситуацій у контексті професійних умінь учителя початкових класів // Актуальні проблеми формування творчої особистості вчителя початкових класів: Збірник матеріалів другої Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Вінниця, 2001. – С.215-222.
12. Демченко О.П. Удосконалення підготовки майбутніх учителів початкових класів до реалізації виховних функцій // Школа першого ступеня: теорія і практика: Збірник наукових праць Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. – Випуск 8. – Переяслав-Хмельницький, 2003. – С. 192-203.

АНОТАЦІЇ

Демченко О.П. Формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – „Теорія і методика професійної освіти”. – Вінницький

державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2006.

Дисертацію присвячено проблемі формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій. У дисертаційній роботі розглянуто теоретичні положення стосовно формування професійної готовності до виховної роботи та створення виховних ситуацій в умовах вищого педагогічного навчального закладу освіти. Визначено психолого-педагогічні особливості та значення виховних ситуацій як одного з методів організації діяльності школярів в контексті особистісно зорієнтованого виховання, його місце в загальній системі методів виховання, розроблено класифікацію виховних ситуацій. З'ясовано структуру, показники, рівні сформованості у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій.

Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій.

Розроблено методику формування такої готовності в навчально-виховному процесі ВНЗ. Доведено, що використання методики в експериментальних групах сприяло позитивним змінам у рівнях професійної готовності майбутніх учителів до створення виховних ситуацій.

Ключові слова: виховна ситуація, виховна взаємодія, професійна готовність до створення виховних ситуацій, гносеологічно-аксіологічна підготовка, професійно зорієнтована творча діяльність, операційно-технологічна діяльність, оцінно-рефлексивна діяльність.

Демченко Е.П. Формирование профессиональной готовности будущих учителей начальных классов к созданию воспитывающих ситуаций. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – „Теория и методика профессионального образования”. – Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, Винница, 2006.

Диссертация посвящена проблеме формирования у будущих учителей начальных классов профессиональной готовности к созданию воспитывающих ситуаций. В диссертационной работе рассмотрены теоретические положения, относящиеся к процессу формирования профессиональной готовности учителя к воспитательной работе в целом и созданию воспитывающих ситуаций в условиях высшего педагогического учебного заведения в частности.

Анализ соответствующей психолого-педагогической литературы подтвердил многократно декларируемое общее положение об исключительной актуальности проблемы становления профессиональной готовности будущих учителей начальных классов на стадии обучения в высшем педагогическом учебном заведении. Вместе с тем остаются недостаточно исследованными методические и технологические аспекты указанной проблемы. К ним, в частности, относится и готовность учителя начальных классов к конструированию воспитывающих ситуаций.

Из контекста общей готовности учителя начальных классов к профессиональной деятельности мы выделили понятие «профессиональная

готовность учителя к созданию воспитывающих ситуаций» и рассматриваем его как целостное, устойчивое профессионально-личностное образование, отличающееся своей спецификой, функциями и структурой.

Следует особенно подчеркнуть, что формирование и внедрение искусства конструирования воспитывающих ситуаций соответствует гуманистической педагогической концепции, поскольку последняя предусматривает создание благоприятной социальной среды для свободного развития всех сторон каждой личности. Однако в условиях авторитарных воспитательных систем, которые культивировали воспитание как прямое воздействие на учащихся, гуманные методы воспитания оставались лишь добрыми пожеланиями.

Рассматриваемые в диссертации воспитывающие ситуации мы относим в новым личностно ориентированным методам воспитания. Определены психолого-педагогические особенности и значение воспитывающих ситуаций как одного из высокоэффективных методов организации деятельности учащихся с учетом их индивидуальных различий, развития инициативы и творческой активности, свободы и культуры общения. Разработана и представлена классификация воспитывающих ситуаций. Определены уровни, критерии и показатели профессиональной готовности будущих учителей начальных классов к созданию воспитывающих ситуаций.

Теоретически обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия, соблюдение которых способствует эффективному формированию у будущих учителей начальных классов умений и навыков конструирования воспитывающих ситуаций.

Разработана методика и организационно-педагогическая модель поэтапного формирования у будущих учителей начальных классов профессиональной готовности к созданию воспитывающих ситуаций, которая охватывает четыре взаимосвязанных этапа. Определены цель, содержание и приемы формирования указанной готовности на каждом этапе.

Поэтапная подготовка будущих учителей начальных классов к созданию воспитывающих ситуаций осуществлялась в неразрывном единстве целостного педагогического процесса в педвузе II-IV уровней, что предусматривало постепенное усложнение различных видов деятельности, акцентирование внимания на формировании отдельных структурных компонентов путем интенсификации методов и приемов деятельности студентов.

Системообразующую роль в процессе реализации методики сыграл созданный нами спецкурс «Организация воспитывающих ситуаций в начальной школе», который представлял собой промежуточное звено между усвоением знаний по теории и методике воспитательной работы и их практическим применением в реальных условиях современной школы.

Экспериментально-исследовательская работа была направлена на гносеологически-аксиологическую подготовку будущих специалистов, что, в свою очередь, предусматривало усвоение основ современной философии образования, формирования гуманистических ценностных ориентаций, переосмысление социально-педагогических установок.

В процессе научно-исследовательской экспериментальной работы значительное внимание было уделено педагогическому проектированию и

самоопределению будущих учителей как важной составляющей общей готовности к созданию воспитывающих ситуаций. Операционно-технологическая деятельность студентов была направлена на формирование необходимых умений и навыков создания воспитывающих ситуаций – проективно-конструктивных, гностических, организаторских, коммуникативных. В исследовании также была предусмотрена оценочно-рефлексивная деятельность студентов, направленная на самооценку, самосовершенствование, самоактуализацию.

Результаты исследования подтверждают, что определение педагогических условий, разработка и применение методики поэтапного формирования у будущих учителей профессиональной готовности к созданию воспитывающих ситуаций, является педагогически обоснованной и оказывает положительное влияние на уровень их профессиональной подготовки.

Ключевые слова: воспитывающая ситуация, воспитательное воздействие, профессиональная готовность к созданию воспитывающих ситуаций, гносеологично-аксиологическая подготовка, профессионально ориентированная творческая деятельность, операционно-технологическая деятельность, оценочно-рефлексивная деятельность.

Demchenko O.P. Formation of readiness of the future teachers of primary school for the creation of educational situations. – Manuscript.

Thesis submitted for the Scientific degree of a candidate of Pedagogical Sciences on the speciality 13.00.04 – «Theory and methods of professional training». – Vinnytsia State Pedagogical University named after M. Kotsyubynski, Vinnytsia, 2006.

The dissertation is devoted to the problem of formation of readiness of the future teachers of primary school for the educational situations creation. Theoretical backgrounds concerning formation of professional readiness to the educational activity and educational situation creation are given. Psychological and pedagogical peculiarities and significance of educational situations as one of the ways of activity organization in personality-oriented education, its place in the whole system of methods of education are considered; educational situations classification is developed. Structure, indexes, levels of primary school for educational situations creation are defined.

Complex of pedagogical conditions of formation of readiness of the future teachers of primary school for the creation of educational situations is theoretically substantiated and experimentally tested.

Methods of formation of such a readiness at Higher Pedagogical Educational Establishments are developed. The proposed and introduced system of methods proved itself to be efficient and promoted the considerable positive changes in levels of the readiness of the students of experimental groups for the educational situations creation.

Key words: educational situation, educational interaction, educational competency, readiness for the educational situations creation, gnoseologic-axiologic training, professionally-oriented reflexive activity, operation-technological activity, evaluation-creation activity.